

Milan HRDLIČKA
Západočeská univerzita v Plzni

DOI: 10.14746/bo.2021.1.7

Spočítal ty peníze jen od oka

Keywords: adverb, adverbial phrase, meaning, linguodidactics, Czech for foreigners, preposition

Klíčová slova: příslovce, příslovečná spřežka, význam, lingvodidaktika, čeština pro cizince, předložka

Abstract

Adverbial phrases are an intermediate category between grammar and vocabulary; they are phraseological. They are a collocation formed by a synsemantic word (a preposition) and a semantic word. Such collocation has usually a new meaning, which very often fully differs from the original meaning and its isolated components. Classes for intermediate and advanced foreign students of Czech shall focus on adverbial phrases in greater details.

Príslovečné spřežky se vyznačují jednak pozicí na pomezí mluvnické a slovní zásoby, jednak frazeologizovanou povahou. Jejich základem bývá spojení slova neplnovýznamového (předložky) s plnovýznamovým. Nově vzniklé spojení nabývá zpravidla jiného významu, mnohdy zcela odlišného od původního významu jeho jednotlivých izolovaných komponentů. Ve výuce pokročilejších zahraničních bohemistů by měla být věnována příslovečným spřežkám větší pozornost.

Z perspektivy akvizice češtiny pro cizince se příslovečné spřežky jeví jako kapitola doposud opomíjená. Přestože jejich znalost, byť jen pasivní, řadí nerodilého mluvčího češtiny v rámci úrovně komunikační kompetence již mezi pokročilejší jinojazyčné uživatele češtiny, nedomníváme se, že k jejich přehlížení a nedostatečnému lingvodidaktickému zpracování dochází právem. Uslyší-li zahraniční bohemista bez předchozího bližšího výkladu výpověď obsahující příslovečnou spřežku, např. *Spočítal ty peníze jen od oka* (což znamená „spočítal ty peníze jen přibližně“), nebude ji s největší pravděpodobností náležitým způsobem interpretovat, patrně jí správně neporozumí.

Príslovečné spřežky vystupující v komunikaci v roli příslovčí se vyznačují jednak situovaností na pomezí mluvnické a lexikální, jednak frazeologizovanou podstatou. Jejich základem obvykle (nikoliv však vždy a zákonitě) bývá spojení slova synsemantického (prepozice) s autosémantickým, často se substantivem, někdy i rozvitým: *pohřichu, svrchu, nadosmrti* apod. Situace ovšem může být ještě pestřejší, neboť se může rovněž jednat o ustrnulé tvary jmen v prostých pádech – *rázem, dilem, bokem*, blíže M. Čechová a kol. (2011, s. 98). Nově vzniklé spojení pak mnohdy nabývá jiného významu, často diametrálně odlišného od primárního významu jednotlivých izolovaných komponentů, což se může snadno stát zdrojem nedorozumění, resp. neporozumění.

Jakým způsobem bývají příslovečné spřežky vymezovány? Lze konstatovat, že je současná lingvistická bohemistika chápe velmi široce, v zásadě jako jakýkoliv výraz, který ve výpovědi plní funkci příslovečného určení. Za příslovečnou spřežku se proto dnes zpravidla považují:

1. Ustrnulé (prosté i předložkové) tvary různých slovních druhů, a sice substantiv (*kvapem, naoko, z paměti, zbrusu, vcelku, mimochodem, nadmíru, nadobro*), jmených tvarů adjektiv (*doleva, nalevo, vlevo, nalačno, naplno*), zájmen (*přítom, potom, zatím, vtom; tentam*), pro co – *proč*, za co – *zač*, na co – *nač*, o co – *oč*), číslovek (*ostošest, najednou, pojednou, dvakrát* – ve významu „moc“: *Není dvakrát chytrý; Nebyl zrovna dvakrát rád, že nás tam potkal*), příslovčí (*nakrásně, načerno*) i sloves, a to přechodníků (*leže, kleče*), popř. jejich spojení s prepozicí (*vleže, vsedě*).
- Některé se nadto mohou skládat z více různorodých komponentů (*namouduší, napřesrok, zbůhdarma, zčistajasna, zničehonic, odnepaměti, nabiledni, nadosmrti, nanečisto, naneštětí* aj.);
2. Frazémy: *zuby nehty, hlava nehlava, den co den, křížem krážem, horem dolem, rukama nohama, volky nevolky*;
3. Ustrnulé podoby vět: *jaksepatří, bůhvíjak, co nevidět, jakbysmet, děj se co děj, stůj co stůj, chtě nechtě, cobydup* (Karlík, Nekula, Rusínová a kol. 1995, s. 438 aj.).

Z pohledu rodilého mluvčího češtiny se v současných mluvnicích českého jazyka vesměs pojednává pouze o otázkách pravopisných, tedy o náležité ortografii těchto ustálených, resp. ustrnulých spojení: *na horu x nahoru, ku příkladu x kupříkladu, za prvé x zaprvé, k večeru x kvečeru, na vrch x navrch* aj. Bližší komentáře není většinou třeba: jejich význam ve výpovědi je mu totiž dostatečně znám.

Docela jinak však mohou danou situaci vnímat mluvčí nerodilí, a to i s dosti pokročilou úrovní komunikační kompetence v češtině. Význam podobných spojení jim v řečové praxi může unikat. Podotýkáme však, že náležitá interpretace řečového významu příslovečné spřežky nemusí být nutně problémová za všech okolností, srov. následující výpovědi: *Neopatrný turista byl zabit bleskem* (substantivum) x *Všechny ty požadované podklady dodali skutečně bleskem* (= bleskově, pohotově, mimořádně